

C.W. Eckersbergs islandske altertavle

Af Knud Børge Pedersen og Thor Magnússon

Den 7. marts 1833 noterede C.W. Eckersberg (1783-1853) i sin dagbog: »Arbeidet paa og blevet færdig med Altertavlen til Biarnarhavns-Kirke i Island, den forestiller: Jesus i Emaus, – med Cleopfas og Lucas«. ¹ Af dagbogen fremgår under 27. november 1832, at: »Justizraad Hornbeck ² sendte en Egetavle, hvorpaa Altertavlen til Grønland skal males«. ³ Selv om Eckersberg skriver Grønland, er der ingen tvivl om, at det drejer sig om Island, idet datoen passer med de øvrige trin i sagsbehandlingen. Ejendommeligt nok skriver Emil Hannover i sin »Fortegnelse over Eckersbergs Malerier og Studier i Oliefarve«, som indgår i den omfattende Eckersberg biografi fra 1898, at altertavlen, der har nr. 472, findes i »Bjarnanes Kirke på Island«. ⁴ Også Philip Weilbach henfører alterbilledet til Bjarnanes Kirke. ⁵ Det samme gør Jette Kjærboe i sin oversigt over Eckersbergs altertavler i Kunstmuseets Årsskrift for 1975 ⁶ og Peter Michael Hornung og Kasper Monrad i deres Eckersberg monografi fra 2005. ⁷ I Villads Villadsens kommenterede udgivelse af Eckersbergs dagbøger henføres altertavlen ligeledes til Bjarnanes Kirke. ⁸ Der findes i de nævnte publikationer ikke nogen nærmere beskrivelse eller fotografisk gengivelse af altertavlen.

1. C.W. Eckersbergs dagbøger, bd. 1, 1810-1837, udgivet og kommenteret af Villads Villadsen. København 2009, s. 536.

2. Christian Bernhard Hornbeck (1772-1855), arkitekt og kgl. hofbygmester.

3. C.W. Eckersbergs dagbøger, bd. 1, s. 524.

4. Emil Hannover: *Maleren C.W. Eckersberg. En Studie i Dansk Kunsthistorie*, København 1898.

5. Philip Weilbach: *Maleren Eckersbergs Levned og Værker*, København 1872, s. 232.

6. Jette Kjærboe: »C.W. Eckersbergs altertavler«, *Kunstmuseets Årsskrift* 1975, s. 119-164.

7. Peter Michael Hornung og Kasper Monrad: *C.W. Eckersberg – dansk malerkunsts fader*. København 2005, s. 313.

8. C.W. Eckersbergs dagbøger, bd. 1, s. 536 (fodnote 4).

På denne baggrund satte vi os for at undersøge historien om tilblivelsen af Eckersbergs islandske altertavle. Indledningsvis må det konstateres, at der ikke i Bjarnanes Kirke, som ligger i det sydøstlige Island, findes en altertavle af Eckersberg. Derimod findes der en altertavle i Bjarnarhavns/Bjarnarhöfns Kirke på Islands vestkyst, som stemmer overens med den, Eckersberg malede til en kirke på Island. Fejltagelsen at kalde Biarnarhavn for Bjarnanes, som blandt andre Emil Hannover gør sig skyldig i, ser ud til at have forplantet sig i senere omtaler af Eckersbergs altertavler. Forvekslingen kan skyldes en afskrivningsfejl eller manglende kendskab til Islands geografi.

I *Kirkjur Íslands* anføres under Bjarnarhafnarkirkja, at der ifølge provst Guðmundur Jónssons visitation den 31. august 1833 var kommet en ny, god altertavle og en ny kirkeklokke med god klang til kirken⁹. Begge dele var sendt gennem Rentekammeret i København og betalt af Islands »Jardabokarfond«.

I det danske arkivsystem kan sagen spores under Rentekammeret, Danske afdeling, Bygningsadministrationen, hvor der under Journalsager for 1833, sag nr. 370 (kasse 245.336) findes en samlet sagsfremstilling.¹⁰ Den 19. december 1829 indstillede amtmanden over Islands Vester Amt Bjarni Thorsteinson til Rentekammeret i København, at der anskaffes et lille alterbillede og en klokke til Biarnarhavns Kirke.¹¹ Under hensyn til luftens påvirkning foreslås, at alterbilledet males på træ frem for lærred. Amtmandens indstilling er baseret på et forslag af districtschirurgus O. Hialtalin, der var kirkens værge. Som motiv foreslås »Opstandelsen, eller enten af Daaben eller Nadveren, eller af Hvilket som helst andet Hoved-Tema i Religionen, er noget man nok kan overlade til Kunstnerens eget valg, med et hensyn til Tavlenes størrelse.«

Fra Rentekammeret sendes anmodningen til Bygningsadministrationen, som overlader sagen til kongelig hofbygmester Hornbeck. Hofbygmesteren indhenter et forslag af professor Eckersberg, der i et brev af 24. juni 1831 som motiv foreslår »Jesus, som efter Opstandelsen aabenbarer sig for Maria Magdalene, da hun forgjæves har søgt efter hans døde Legeme, og han siger til hende: rør ikke ved mig, thi jeg er ikke endnu opfaren til min Fader; men gæk til mine Brødre og siig

9. Thor Magnússon: »Bjarnarhafnarkirkja«, *Kirkjur Íslands*, bd. 15, s. 33-34.

10. Rigsarkivet, København.

11. Amtmandsinstitutionen på Island bestod i 1800-tallet af en stiftsamtmænd og amtmænd med ansvar for regionale amter. Bjarnarhavn/Bjarnarhöfn hørte under amtmanden for Islands Vester Amt.

Fig. 1. Bjarnarhöfn Kirke ligger på Islands vestkyst på Snæfellsnes ved Breidafjörður vest for byen Stykkishólmur.

dem: jeg farer op til min Fader og eders Fader, og til min Gud og Eders Gud«. Johannes Ev: Cap: 20 v: 17.« Prisen for en sådan altertavle malet med oliefarve angiver Eckersberg til 100 rbd Sedler. For at beskytte altertavlen mod luftens indvirkning foreslår Eckersberg, at der males yderligere to af Jesu disciple på mørk grund – Peter og Johannes. Prisen herfor vil være 30 rbd Sedler. Af Eckersbergs brev fremgår, at størrelsen på billedet er opgivet til at være 1 alen og 18 tommer i bredden og 1 alen og 8 tommer i højden, dvs. 105 x 84 cm. Herefter går sagen tilbage til Rentekammeret, som den 19. november 1831 vurderer, at omkostningen, kirkens tilstand taget i betragtning, er for stor, hvorefter sagen sendes tilbage til Bygningsadministrationen.

Den 19. september 1832 træffes ved kongelig resolution følgende afgørelse: »Vi tillader allernaadigst, at til Biarnarhavns Kirke i Sneefjeldsnæs Syssel under Islands Vester Amt anskaffes en Altertavle samt en Klokke, og at et beløb på 212 rbd 48 skl Sedler og Tegn, som dertil vil medgaae udredes af den islandske Jordebogskasse.« Kongen bevilger med andre ord pengene fra den islandske afdeling af statskassen. Rentekammeret anmoder herefter Bygningsadministrationen om at effektivere kongens beslutning, idet man samtidig tilkendegiver, at altertavlen skal sendes med det første handelsskib, der afgår til Vester Amt i Island i foråret 1833. Eckersberg kan derfor gå i gang med at male

sin altertavle, som han anlægger 4. februar 1833.¹² Da der havde været diskussion om prisen på alterbilledet, havde Eckersberg udarbejdet et forslag til et mere enkelt motiv end det først foreslåede, som passede til det beløb på 100 rbd Sedler, som man anså for passende til opgaven. I hvert fald maler han et alterbillede, som han på den fremsendte regning af 23. april 1833 selv kalder: »Jesus, som gjenkjendes af to af hans Disciple i Emaus. Lucas Cap: 24«. Under 24. december 1832 skriver Eckersberg i sin dagbog: »Spagtelet en trætavle«. Det kan måske være egetavlen, som Eckersberg modtog den 27. november 1832 til altertavlen i Biarnarhavn.

Bjarnarhöfn Kirke, der i dag ligger i et øde område, som vender ud mod Breidafjörður, var tidligere sognekirke for omkring 200 personer, som boede på områdets gårde (fig. 1). På grund af affolkning tilhører kirken i dag én gård. Kirken har derfor status som en gårdkirke. Bygningen er en typisk, lille islandsk trækirke med plads til omkring 25 personer, som i sin nuværende udformning dateres til 1856. Den er sort med hvide vinduer, indgangsdør og gavlkanter. Højt på gavlen over indgangsdøren er der anbragt et ligeledes hvidt trækors, der når op over tagryggen. Kirkens indre er opdelt i skib og kor. På alterbordet, der bærer dateringen 1823, står alterskabet med to skodder, der kan trækkes til side, så alterbilledet kan komme til syne.

Ikonografi

Alterbilledets bibelske belæg er angivet på billedet, idet der nederst lige over rammen står: »ST: Lucæ. EV: CAP: 24. V 30«, som i oversættelsen af Det Nye Testamente fra 1819 har følgende ordlyd: *Og det skete, da han sad med dem til bords, tog han Brødet, velsignede, og brød det, og gav dem*. Billedet viser Jesus, der sidder ved et bord med front mod beskueren (fig. 2). Han har sort, langt hår med midterskilning og fuldskæg. Han er iført en rød kjortel. Over skuldrene har han en hvid kappe, der er spændt foran på halsen. På hver side af bordet sidder en discipel, som begge vender deres ansigt mod Jesus¹³. I forhold til betragteren sidder de to disciple rygvendt i trekvartprofil. I hænderne holder Jesus et brød, som han netop har brudt. På bordet

12. Eckersberg noterer i sin dagbog, at han anlægger altertavlen den 4. februar 1833. Under den 13. og 14. februar 1833 noteres, at han arbejder på altertavlen. Den 7. marts 1833 afslutter han altertavlen. *Eckersbergs dagbøger*, bd 1. s. 533, 534 og 536.

13. Eckersberg kalder disciplene for hhv. Cleophas og Lucas. I Bibelen nævnes kun navnet på den ene, nemlig Cleophas (Luk 24,18). Navnet på den anden discipel er ukendt. Måske har Eckersberg forestillet sig, at den ukendte discipel er evangelisten, dvs. historiens fortæller.

Fig.2. C.W. Eckersberg: Jesus, som gjenkendes af to af hans Disciple i Emaus Lūcas Cap: 24, 1833. Maleri på træplade 105 x 84 cm. Bjarnarhöfn Kirke, Island. Foto: Ívar Brynjólfsson.

foran ham står et fad med et stykke brudt brød. Jesu blik er rettet skråt opad mod et punkt uden for billedet. Disciplen til højre i billedet holder den ene hånd på brystet i en bekendende attitude. Den anden hånd er han ved at føre frem mod fadet med brødet, men han forhindres deri af disciplen på den anden side af bordet, der har lagt sin hånd på hans håndled, som om han vil hindre ham i at række ud efter brødet på fadet og dæmpe hans emotionelle reaktion. Disciplen til højre i billedet har en stor olivengrøn kappe over skuldrene. Under kappen har han en blålig kjortel, som kommer til syne på hans venstre underarm, som vender frem mod fadet med brødet. Disciplen til venstre i billedet er iført en rustbrun kappe, og over venstre skulder har han en brunlig kappe. Klædernes draperinger er udført med stor omhu. På bordet er der en hvid dug, der går ned over dets forkant. Motivet er belyst af en kilde uden for billedet, som effektivt kaster sit lys ind skråt fra oven

til venstre. Herved opnås en maksimal belysning af Jesuskikkelsen. Også disciplenes ansigter og hænder samt bordet med den hvide dug og brødet rammes af lyset. Jesu hvide kappe og den hvide dug bidrager til at oplyse billedet. Billedets baggrund er mørk med et grønligt skær og uden anden struktur end den, pladen fremkalder. Billedets cirkulære komposition, som åbner sig imod beskueren fremhæver Jesus som billedets centrale person. Motivet er det øjeblik, da disciplene genkender deres ledsager som Jesus og som Kristus. Billedet er malet på en træplade, der er samlet på midten. Samlingen går midt gennem Jesu ansigt.

Guldalderkunsten og dens efterliv

Ved kildestudier er det således nu dokumenteret, at Eckersberg har malet altertavlen i Bjarnarhöfn Kirke i Island. Den er malet i perioden 4. februar 1833 til den 7. marts 1833. Altertavlen er kun perifert beskrevet i dansk kirkekunsthistorie, og i Island er der ligefrem legender om, at altertavlen skulle være af hollandsk oprindelse, måske endog af Rembrandt eller hans elever.¹⁴ Problemet i Danmark har bl.a. været, at altertavlen af en eller anden grund er blevet henført til en anden lokalitet (Bjarnanæs Kirke i det sydøstlige Island) end den, hvortil den blev leveret (Bjarnarhöfn Kirke på Islands vestkyst). Desuden er der ikke i dansk kunsthistorie leveret en beskrivelse af altertavlens motiv. Eckersberg har i perioden 1812-1847 malet 22 alterbilleder. Af disse findes én i hhv. Island (Bjarnarhöfn Kirke), Færøerne (Oyndarfjødur/ Andefjord Kirke) og Norge (Sem Kirke). De øvrige 19 findes i danske kirker. Eckersberg hævdes undertiden som altertavlemaler for at mangle fantasi og personlig forestilling om de religiøse motiver.¹⁵ Denne kritik rammer ikke den islandske altertavle, hvor kunstneren gennem billedets komposition, figurernes gestikulationer og Jesu blik opfanger øjeblikkets drama og videregiver det til beskueren. Som det er karakteristisk for Eckersberg, er Jesus fremstillet som et jordisk menneske uden glorie eller overnaturlige træk. Lyset falder på Jesus, og der udgår ikke et guddommeligt lys fra ham, som det kendes fra Rembrandt (Kristus i Emmaus, 1648, Musée du Louvre, Paris). Teologisk er billedet på grund af den naturtro stil i overensstemmelse med den rationalistiske teologi. Eckersberg optræder i dette billede ikke blot

14. I folkemunde hedder det, at altertavlen skulle have været en gave fra en hollandsk kaptajn, som efter en storm i taknemmelighed over redningen af sit skib forærede den til kirken – og at kunstneren skulle være Rembrandt eller en af hans elever. Sådanne legender er velkendte.

15. Emil Hannover 1898, s. 166-168.

som historiemaler, men som en visuel fortolker af den bibelske fortælling i tråd med tidens herskende kristendomsopfattelse.

I islandsk sammenhæng har Eckersbergs alterbillede formentlig virket fremmedartet, da det kom til kirken i 1833, fordi dets naturalistiske stil afveg meget fra de primitive alterbilleder, man kendte, og som regel var fremstillet af lokale håndværkere eller ikke-uddannede malere. Det mest almindelige motiv i islandske alterbilleder efter reformationen er nadveren.¹⁶ Først i slutningen af 1800-tallet blev der fra Danmark importeret et større antal alterbilleder af uddannede kunstnere. De fleste af disse var malet af Niels Anker Lund (1840-1922), som fra 1885 til begyndelsen af 1900-tallet leverede 24 alterbilleder til islandske kirker.¹⁷ Altertavlen i Reykjavik Domkirke (Kristi opstandelse, 1847) er malet af Th. Wegener. Disse værker har haft en stor påvirkning af islandske alterbilledkunstnere, som efterlignede deres stil, og som også kopierede Carl Bloch, eksempelvis motivet med Jesus, der velsigner et lille barn.

De nye altertavlebilleders gennemslagskraft skyldes formentlig sammenfald mellem grundtonen i den fremherskende kristendomsopfattelse og billedernes stil.¹⁸

16. Gunnar Kristjánsson: *Churches of Iceland*. Iceland Review, 1988.

17. Niels Anker Lund har malet over 40 alterbilleder til kirker i Danmark, se Niels Th. Mortensen: *Religiøs Malerkunst i Danmark*, bd. 1, Odense 1944, s. 143-44.

18. Lilja Árnadóttir: »Anker Lund og altaristöflur hans á Íslandi«, *Árbók hins Íslenska Fornleifafélags* 1982, Ísafoldarprentsmidja HF, Reykjavík 1983, s. 90-102; Nina Damsgaard: »1800-tallets altermaleri og tidens religiøse strømninger«, *Troens stil i Guldalderens kunst*, Nivaagaards Malerisamling, 1999, s. 10-27, spec. s. 25.